

HUMANIZAM

humanizam (njem. *Humanismus*, prema srednjovj. lat. *humanista*: humanist, izvedeno od lat. *humanus*: ljudski, uljudan, plemenit). **1.** Sustav intelektualnih i moralnih uvjerenja koja čovjeku, ljudima i čovječanstvu pridaje najvišu vrijednost. Po tome se razlikuje od teizma, gdje središnje mjesto zauzima Bog ili priroda, i individualizma, gdje središnje mjesto zauzimaju interesi i sreća pojedinca neovisno o drugim pojedincima ili ljudskoj zajednici. U razdoblju renesanse, od sredine XIV. st., a pogotovo u XV. st., humanistička se misao napajala izvorima i uzorima klasične (antičke) baštine s pomoću kojih je osporavala teološku sliku svijeta. Procvat zanimanja za upoznavanje i proučavanje klasičnih jezika i književnosti očitovao se kao sredstvo duhovnog uzdizanja, koje je dobilo naziv *studia humanitatis*. Izrazom humanizam označava se svaka orijentacija koja slijedi smisao i vrijednosti afirmirane u humanističkoj kulturi, od ljubavi prema klasičnim studijima do filozofskog stajališta o dostojanstvu čovjeka kao tvorca vlastite povijesti. Zato je humanizam bitno utjecao na nastanak i razvoj sekularizirane modernosti, ponajprije modernih humanističkih znanosti i humanističkog obrazovanja. Temeljne su pretpostavke modernoga humanizma sloboda mišljenja i znanstvena istraživanja te racionalnost ljudskoga djelovanja, bez čega su nezamislivi demokracija i civilizacijski napredak. Ovisnost o transcendenciji zamijenio je imanentnom, ovosvjetovnom ljudskom racionalnošću i time otvorio put za potvrđivanje autonomnosti ljudske volje kao temelja odgovornoga djelovanja. Smatra se da je uporaba izraza humanizam dobrim dijelom povezana s njemačkim pojmom *Humanismus* u XVIII. st. u apstraktnom značenju »čovječanstvo«. U suvremenome smislu humanizam bitno određuje odnos prema religiji, koji nije nužno negativan, budući da suvremeni humanisti naglašavaju humanističke aspekte svjetskih religija, a osporavaju one aspekte koji u ime viših načela dovode u pitanje ljudsku autonomnost i odgovornost. Zato se u općoj upotrebi humanizam češće koristi nego izraz ateizam, koji ima negirajući smisao. Humanizam je također povezan s prosvjetiteljskim idejama povijesti u smislu ljudskoga samorazvoja i samousavršavanja. Premda je takvo poimanje i danas aktualno, dva su protekla stoljeća uvelike uzdrmala njegov utjecaj i izvorni optimizam.

2. U kulturnoj povijesti srednjega vijeka, razdoblje obilježeno težnjom da se upozna, objasni i nasljeđuje klasična rimska i grčka (humana) književnost, u širem smislu, obnova klasične kulture u cijelom njezinu rasponu, a poglavito kulturno-povijesno razdoblje koje se može smjestiti od početka XIV. do kraja XV. st. Obilježava ga spoj poganske i kršćanske filozofije, naglašen optimizam naspram srednjovjekovnom mističnomu pesimizmu, izrazito razvijena potreba za novim spoznajama, prisutnija moralna sloboda i želja za razvijanjem svih ljudskih fizičkih i psihičkih osobina. Pojedinačna nastojanja glede upoznavanja antičke kulture

stapaju se, postupno, krajem XIII. i početkom XIV. st., u sveopći intelektualni, humanistički pokret, nazvan tako po ustaljenoj srednjovjekovnoj praksi da se svjetovne znanstvene i umjetničke discipline nazivaju ljudskima, humanima, za razliku od božanskih disciplina (teologije i sl.). – Žarište humanističkih težnji isprva je bilo u talijanskim gradovima, ali se usporedno ili tek nešto poslije humanistički pokret i zanimanje za upoznavanje antike javlja i u ostalim dijelovima Europe. I na hrvatskim prostorima zanimanje za klasičnu starinu bilo je vrlo živo, ali uglavnom ograničeno na nastojanja da se izraze uzorni stihovi na latinskom jeziku. Bavljenje antičkom kulturom, zajedničko zanimanje za proučavanje klasičnih pisaca i svijest da su, kao poznavaoči stare kulture, uzdignuti nad svoju okolinu, stvorila je posebnu društvenu kategoriju, *humaniste*. Ideal je humanista čovjek svestranih istraživačkih pobuda (*l'uomo universale*), koji je razvio sve svoje umne sposobnosti, napustio dogmatska vjerovanja i postao, po svojem svjetonazoru i životu, osoba slobodna duha i nesputanih promišljanja; uputio se u znanosti i umijeća, osobito u klasični latinski jezik, a zatim u geografiju, kozmografiju, povijest, diplomaciju i govorništvo. Svojom učenošću i društvenom sviješću humanisti su postali ugledni, elitni članovi društva; po svojem ugledu bili su izjednačeni s plemstvom. Izniman položaj u društvu razvio je u brojnih humanista neutažive ambicije pa je njihova žeđ za znanjem nerijetko bila popraćena prekomjernom potrebom za slavom, a laskave, međusobno izmjenjivane slavopojke, postale su sveprisutnom modom. Humanisti postaju dvorski ljudi, tajnici i povjerenici najviših državnih dužnosnika, ali nerijetko i plaćenici kondotijeri, koji u skladu s političkim okolnostima mijenjaju strane i gospodare. Nadalje, oni su povjesnici u službi državnoj vlasti koja ih financira; neki od njih izraziti su amateri, nekritički kroničari mjesnih događaja skloni hvalospjevima u slavu vlastitih gospodara. Neki od njih vrlo su savjesni povjesničari, koji kritički prikupljaju i uspoređuju arhivske spise i time zasnivaju temelje moderne povijesne znanosti. Strast za oponašanjem antike prodira ne samo u pjesništvo i znanost, već i u najintimniji, osobni, obiteljski život: voljenim ženama daje se ime Minerva, a djeci imena Ahilej, Agamemnon... Skromna građanska prezimena mijenjaju se u zvučna latinska: općinska su vijeća *Patres conscripti*, opatice su *Virgines vestales*, kardinali *Senatores* i sl. – Pored svega kulta antičke kulture, humanisti nisu zapostavili ni ostala intelektualna područja. Pojavilo se živo zanimanje za istočne jezike, ali i za prirodne znanosti, za zemljopis; osnivaju se botanički i zoološki vrtovi. Usporedno s razvojem prirodnih znanosti i pojačanim zanimanjem za prirodu, sve je češći bio običaj planinarenja i odlaska u prirodu, a krajobraz je prodirao i u književnost i slikarstvo kao nikada dotad. Napokon, humanist je učitelj, i to u prvom redu pedagog: on odgaja aristokratsku, ali i siromašnu djecu iz puka. Poučava ih znanju u svojoj školi, koju podiže svojim sredstvima ili uz pripomoć bogatih mecena, ljubitelja i poticatelja znanosti. Iako se nije mogao u cijelosti osloboditi methodske tradicije srednjovjekovnih škola, humanist učitelj u znatnoj mjeri unaprjeđuje pedagošku praksu: postavlja prve temelje zorne obuke, djelatno surađuje s učenikom, napušta tjelesnu kaznu, putuje s učenicima i usmjeruje im pozornost na ljepotu prirode. – Razdoblje humanizma donijelo je nemjerljive prinose europskoj kulturi: oslobodilo je ljudski duh, postavilo čovjeka u središte

intelektualnoga zanimanja, povratilo je iz potpune ili djelomične skrovnosti veliko bogatstvo antičke kulture, potaknulo je cio niz znanstvenih disciplina i time u velikoj mjeri pripremlilo opći preporod znanosti i umjetnosti u cijeloj Europi.

DANTE ALIGHIERI 1265. – 1321.

Danteov portret - Sandro Botticelli

Dante Alighieri, talijanski pjesnik (Firenca, V/VI. 1265 – Ravenna, 14. IX. 1321). Potekao iz firentinske plemenitaške obitelji. Kao mladić učio je retoriku i gramatiku vjerojatno kod Brunetta Latinija. Već u mladosti povezao se s pjesnicima »novoga stila« (*dolce stil nuovo*) pa se družio s pjesnikom G. Cavalcantijem, kojemu je posvetio svoje prvo značajno djelo *La vita nuova*. Nakon 12 godina zaruka, 1285. oženio se Gemmom di Manetto Donati, s kojom je imao troje ili četvero djece. God. 1274., u dobi od 9 godina, prvi je put susreo Beatrice (pravim imenom Bice di Folco Portinari). O ljubavi prema njoj pjevao je produhovljeno u djelima *Rime* i *Vita nuova*, ali je teško odrediti što je od opjevanoga utemeljeno na zbilji; no Beatricina smrt, čini se, duboko ga je potresla, izazvala kod njega krizu vjere koju je prebrodio udubivši se u filozofska i teološka proučavanja. Time je ne samo obogatio svoju izobrazbu i kulturu, nego ujedno stekao i jasan odnos prema istini i pravdi te visoko etičku političku svijest. God. 1286–87. proveo je nekoliko mjeseci u Bologni posvetivši se i filozofskom i književnom studiju. U gradskoj općini služio je kao konjanički glasnik; u službi općine borio se protiv gibelina kod Campaldina (1289). Upisavši se u udrugu liječnika i ljekarnika, od 1295. Dante je živo sudjelovao u političkom životu grada, a neko vrijeme (16. VI – 15. VIII. 1300) bio je i jedan od gradskih priora. Za Firencu je obavljao različite diplomatske službe, a kao pristaša Bijelih (guelfa), koji su se zalagali za samoupravu Firence, pružao je otpor papinim nastojanjima da podvrgne Toskanu crkvenoj državi. Kada su se papini pristaše (Crni – gibelini, stranka veleposjednika i velikaša koja je podupirala papu) domogli vlasti (1302.), Dante je bio osuđen na progonstvo, a presudom od 10. III. iste godine zaprijetili su

mu lomačom ako se zatekne na području općine pa je otišao u doživotno progonstvo. Kao izbjeglica živio je nakon toga u Arezzu, Forliju, Veroni, Trevisu, Ravenni, Lucci, a neko vrijeme, čini se, i u Parizu (1309–10). Obijajući tuđe pragove i kušajući »gorki okus tuđeg kruha«, Dante nije gubio nadu da će se jednoga dana vratiti u rodni grad, ali je 1315. odbio prihvatiti ponižavajuće uvjete povratka. Materijalna nesigurnost i teške životne prilike (»dolorosa povertade«) prisiljavale su ga tražiti utjecajne zaštitnike, a nakon vojnih neuspjeha pa zatim smrti 1313. cara Henrika VII. (»rex pacificus«), kojega je dvije godine ranije pratio u Milano i Genovu, izgubio je svaku nadu da bi neka vanjska intervencija mogla izmijeniti političko stanje u Firenci i omogućiti mu povratak u rodni grad. Razočaran, udaljavao se od ranijih pristaša i istomišljenika, postajući sve više »svoja vlastita stranka«. Primoran boraviti na sjevernotalijanskim dvorovima, 1313–18. živio je u Veroni, a 1318. nastanio se trajno u Ravenni gdje je, kako se misli, predavao retoriku. Razbolio se putujući 1321. u Veneciju i po povratku u Ravennu umro. Firenca, koja ga je doživotno prognala i osudila na lomaču, pedesetak godina nakon pjesnikove smrti pozvala je jednoga drugog pisca (Boccaccia) da drži javna predavanja o značenju Danteove *Božanstvene komedije* (*La Divina Commedia*).

Prvo Danteovo pjesničko djelo *Mladenački život* (*La vita nuova*), pisano 1292–93., nadahnuto je ljubavlju prema Beatrici, koja je odigrala odsudnu ulogu u njegovu životu i postala žarištem i središnjim likom ukupnoga njegova pjesništva. Po idealiziranoj koncepciji ljubavi, u duhu firentinske pjesničke škole »dolce stil novo«, Dante je dosegnuo vrhunac ljubavno-religioznog pjesništva toga stila, a Beatrice je uzdignuta do nadzemaljskog simbola: blažen je onaj koji može posvjedočiti o njezinoj ljepoti (»Beato, anima bella, chi te vede!«). Djelo *La vita nuova* obuhvaća rane Danteove stihove (31 pjesmotvor) koji su povezani duljim proznim odlomcima i komentarima (42 prozna poglavlja); po svojoj moralno-filozofskoj koncepciji i originalnoj konstrukciji, obilju alegorija i mladenačkoj svježini to je bio »prvi jaki akord« koji nagovještava autora *Božanstvene komedije*.

Ostali pjesnički sastavci obuhvaćeni su zbornikom *Pjesme* (*Rime*) u kojem je posmrtno skupljeno 50-ak pjesničkih sastavaka nastalih 1283–1304., na različite teme i različita dosega. Filozofsko djelo *Gozba* (*Convivio*), pisano u progonstvu, bilo je zamišljeno kao cjelina od 14 kancona i 15 traktata. Djelo nije dovršeno, ali i tako krnje daje uvid u Danteove moralne i političke preokupacije. Za lutanja Italijom pisao je *O umijeću govorenja na pučkom jeziku* (*De vulgari eloquentia*, 1303–05), raspravu u kojoj razmatra podrijetlo, oblike i narječja talijanskoga u usporedbi s drugim romanskim jezicima, utvrđuje 14 talijanskih narječja, iznosi poetička i metrička načela te potrebu da se u raznolikostima dijalekata pronade ono što je zajedničko, tj. takav jezični tip koji bi harmonizirao sve ono što je dotad bilo regionalno, kako bi jedinstven pučki jezik postupno ali neizbježno došao na mjesto latinskoga. U latinskoj raspravi *Monarhija* (*Monarchia*, 1310–12. ili 1313–17) zalaže se za monarhistički oblik političkoga poretka ističući uzajamnu neovisnost i ravnopravnost Carstva i Crkve, tj. za

samostalnost carske vlasti, određene Božjom providnošću i kao zakonitoga nasljednika Rimskoga Carstva te jamca dobrobiti čovječanstva u pravdi i miru, dok crkvena vlast treba ljude pripremati za nebesku sreću. Koliko god bilo zanimljivo Danteovo stvaralaštvo prije *Božanstvene komedije*, ono nije *summa* nego prije nagovještaj Danteova pjesničkog genija. Djelo koje je za Danteove komentatore bilo »vječna glazba«, »čudo«, »široka rijeka u koju se ulijevaju mnogi pritoci«, »sustav moralnih istina« i »glas nakon deset stoljeća šutnje«, zamišljeno je nakon Beatricine smrti, započeto je 1307. (neki drže i 1313.), a dovršeno one iste godine u kojoj je Dante umro. *Komedija* se sastoji od tri dijela, tri kantike, *Pakao*, *Čistilište*, *Raj* (*Inferno*, *Purgatorio*, *Paradiso*) i obuhvaća ukupno stotinu pjevanja u rimovanim jedanaesteračkim tercinama. To djelo opisuje put pripovjedača, Dantea (koji je ujedno i glavni lik), kroz tri onostrana kraljevstva, a njima ga najprije vodi Vergilije (uzor pjesništva, ćudoređa i mudrosti, koji je već opjevao zagrobno putovanje utemeljitelja Rima Eneje), zatim Beatrice (spoj alegorije Milosti, odnosno teologije, utjelovljene u anđeoskoj ljepoti, dobroti i mudrosti; sa značajkama »slatkoga novog stila«) i napokon sv. Bernard. To je alegorija čovjekova tajanstvenoga puta od spoznaje i ispaštanja krivnje do spasenja. U alegorijskom obliku srednjovjekovne vizije zagrobnoga života dana je monumentalna slika jednoga razdoblja s njegovim socijalnim, političkim i moralnim težnjama. Iako se ravnao načelima skolastičke, formalističke poetike, Dante je uspio stvoriti pjesnički svijet koji po snažnim slikama i dubokim strasnim osjećajima sadržava »povijest pjesnikova ispaštanja i savršenstva«. Osim po visokoj pjesničkoj vrijednosti, od srednjovjekovnih priča o zagrobnom životu *Božanstvena komedija* razlikuje se čvrstim ustrojem i kozmološkom cjelovitošću; zamišljeno putovanje odvija se u razdoblju Kristove muke i uskrsnuća u travnju 1300., u godini jubileja što ga je proglasio papa Bonifacije VIII.

Pakao (*Inferno*, 1307–10., »objavljen« rukopisno 1314.) prati pjesnikov silazak kroz devet krugova pakla, dočarana poput golema stožastog ponora kojemu je ulaz ispod Jeruzalema a vrh u središtu Zemlje, odakle proviruje gornji dio Luciferova tijela. Pjesnik susreće niz likova znamenitih prokletnika, od junaka i pjesnika antičke i crkvene povijesti do vlastitih suvremenika. Svakomu stupnju grješnosti odgovara neko mjesto u paklu. Iskreno tendenciozan, Dante razotkriva ljudske strasti i poroke svojega doba, ne štedeći pritom ni Crkvu i njezine predstavnike. Dao je nepreglednu galeriju mitoloških i povijesnih likova, no najživlji su mu likovi suvremenika. Unoseći u djelo iskustvo svojega burnog života, ogorčen na sugrađane koji su ga prognali, na grad koji lako mijenja zakone i načela, Firentinac i sam »rodom ali ne po običajima«, Dante je unatoč dogmatskim uvjerenjima pokazao široko razumijevanje za ljudsku slabost i veličinu. U pjesničkoj viziji *Komedije* svladana je prolaznost vremena, ostvareno jedinstvo Zemlje i zagrobnoga svijeta. Razmještajući grješnike prema naravi i težini njihova grijeha, Dante nije dao samo dojmljive slike paklenskih muka već i svu dubinu ljudskog očaja, osjećaj promašenosti i ništavila, pakao kao žalosnu dolinu, »*loco selvaggio*«, pravi ponor i prazninu u svemiru. U pratnji rimskog pjesnika Vergilija sagledava Dante misterij bola, govori o varljivosti zemaljske slave, žigoše svoje političke protivnike i izvanrednom sugestivnošću dočarava tragiku, prkos, strast, fantastiku i

patos. *Čistilište (Purgatorio, 1314)* prati različite stupnjeve grijeha koji se mogu okajati da bi grješnik nakon toga završio u Raju. Videći u *Čistilištu* put iskupljenja, oslobođenja čovjeka od materijalnih ovisnosti i mogućnosti njegova usavršavanja, pjesnik otkriva Raj, koji je predmetom posljednjega dijela trilogije:

Raj (Paradiso, 1316–21). Raj predstavlja sklad, jedinstvo čovjeka i kozmosa, misterij one ljubavi koja »pokreće sunce i ostale zvijezde«. Dante dopire do devet nebeskih sfera ptolemejskoga sustava koje se vrte oko Zemlje, a iznad njih se prostire beskonačni i nematerijalni Empirej, u kojem Beatrice zauzima zasluženno mjesto među blaženima. – U Danteovu djelu odrazio se sveukupni život srednjovjekovnoga svijeta pa je Dante »u isti mah posljednji pjesnik srednjega vijeka i prvi moderni pjesnik«, prvi srednjovjekovni pjesnik koji se bavio suvremenosti, koji je u skolastičku koncepciju svemira i čovjeka ugradio velebnu viziju moralnih, vjerskih i političkih aspekata svijeta, prikazanu kako sa stajališta zemaljske zbilje tako i suda vječnosti. Pisac i političar koji ljudsko djelovanje sagledava u spletu nepromjenljivih moralnih zakona, Dante je izrazio i doba u kojem je živio i trajne ljudske dileme između dužnosti i osjećaja, misaonosti i djelovanja. – Već su se suvremenici divili učenosti i moralnoj plemenitosti pjesnika Dantea, pa su se uskoro pojavili komentari na talijanskome i latinskome. Najstariji komentar *Pakla* potječe od Danteova sina Iacopa, a nakon pjesnikove smrti uslijedili su drugi komentari. Iznimnu umjetničku vrijednost *Božanstvene komedije* priznavali su humanizam i renesansa, ipak suzdržano ocjenjujući jezik i srednjovjekovnu poetiku toga djela. Unatoč određenim iznimkama, u XVII. st. zanimanje za *Božanstvenu komediju* bilo je slabo, a klasicističko XVIII. st. izrazito je antidanteovsko. Nakon odlučnih sudova V. Alfierija i romantizma, *Božanstvena komedija* postala je neprijepornom kulturnom vrijednošću. Dante je izvršio dalekosežan utjecaj na europsku literaturu, a u hrvatskoj književnosti od Marka Marulića, Mavra Vetranovića, Petra Zoranića pa do P. Preradovića i A. Tresića Pavičića, I. G. Kovačića i dr.

FRANCESCO PETRARCA

Petrarca Francesco, talijanski književnik (1304 - 1374). Sin bilježnika iz Firence koji se, kao politički prognanik, s obitelji 1312. preselio u Avignon, potom u Carpentras. Petrarca je započeo studij prava u Montpellieru (1320), nastavio u Bologni, no nikada ga nije završio. U Avignonu je, kamo se vratio nakon očeve smrti (1326), vjerojatno pristupio nižim crkvenim redovima. Ondje je, kako sâm svjedoči, na Veliki petak 6. IV. 1327., u crkvi sv. Klare, ugledao Lauru

(vjerojatno rođenu de Noves, udanu de Sade), mitsku ljubav svojega života koju je opjevao u ljubavnoj poeziji. Bio je u službi kardinala te putovao Italijom i drugim europskim zemljama. Nakon rođenja prvog od dvoje izvanbračne djece (1337), povukao se u osamu Vauclusea kraj Avignona, gdje je do 1349. višekratno boravio između svojih mnogobrojnih putovanja. Stekavši velik ugled i slavu, primio je pjesnički lovor na Campidogliu u Rimu 8. IV. 1341. Od 1349. bio je vezan uz gospodare Padove; od 1353. uživao je zaštitu tiranskoga biskupa Viscontija u Milanu, što su mu zamjerali mnogi suvremenici, a potom je (1363–67) živio u Mlecima. Štićenik moćnika, gost na dvorovima i savjetnik vladara, diplomatski poklisar i neumoran putnik, posljednje je godine života, pritisnut bolešću, proveo u mjestu Arquà u okolici Padove.

Premda je veći dio opusa napisao na lat. jeziku, glasovit je ponajprije po zbirci tal. pjesama, isprva nazvanih prema sintagmi iz prvoga stiha uvodnoga soneta, *Rasute rime* (*Rime sparse*), odn. prema autorovu lat. naslovu (*Lirski ulomci na pučkome jeziku – Rerum vulgarium fragmenta*). Zbirka je, poznatija kao *Kanconijer* (*Canzoniere*, objavljen u Veneciji 1470), plod revizije tal. lirskog opusa što ju je Petrarca započeo 1342. i nastavio do smrti. Tih 366 sastava, većinom soneta, dijeli se na pjesme napisane prije i nakon Laurine smrti (od kuge, 1348), ali tematiziraju najčešće pjesničko »ja«. Neke su pjesme političke i prigodne tematike, no najbrojnije su ljubavne. Redoslijed pjesama ne određuje vrijeme njihova nastanka nego psihička putanja lirskoga subjekta i, u manjoj mjeri, ljubavna priča, budući da evokacija i introspekcija te metaforizacija i alegorizacija prevladavaju nad izravnim referiranjem na konkretne situacije. Na rekonstrukciju ljubavne priče i povijest »jedne duše« oslanjaju se mnoge interpretacije *Kanconijera*: od zaljubljenosti u ovozemaljsku ženu do zazivanja Bogorodice u zaključnoj kanconi, od »tlapnji mladenačkih dana« do spoznaje o prolaznosti zemaljskih stvari. Ipak, Laura nije žena anđeo poput Danteove Beatrice, jer nema moć spasenja: umjesto da izvede subjekt na put Božji, Laura ostaje kušnjom za dušu razdiranu između ovozemaljskog i transcendentalnoga te preprekom da subjekt pronade mir u Bogu. Petrarca je nastavio srednjovj. tradiciju pjevanja udanoj ženi koja ne uzvraća ljubav i dao joj novu dimenziju te izgradio jedan od najustrajnijih knjiž. mitova. No Laura nije protagonistica *Kanconijera*: čak su i posredne preoblake njezina imena (*l'aura*, povjetarac, ili *lauro*, lovor) prilično rijetke. Pravi je protagonist lirski subjekt, u središtu je njegov mentalni i psih. život,

kroz percepciju i spoznaju kojega se prelama pojavnost svijeta. Kao što je dao novo značenje motivima preuzetima iz srednjovj. lirike, tako je elaborirao i naslijeđene forme inzistirajući na metričko-sintaktičkoj pravilnosti u gradnji stiha, pa se rečenične stanke najčešće podudaraju s metričkima. Nastojanje oko formalnoga sklada vidljivo je i iz pomno odmjerene uporabe retoričkih figura, ponajprije antiteza i paralelizama, premda se kadšto stvara dojam artificijelne igre koja je samoj sebi svrha i koja nije bila strana ni trubadurskoj lirici. No mnoge lirske forme (npr. sonet), motivi i metaforika (npr. ljubav kao oganj), retorički i stilski postupci (mnogobrojne antiteze, pluraliteti, odn. nizanje pridjeva i dr.), iako prisutni i kod prethodnika, odlučujuće su utjecali na potonju liriku zbog oblika koje im je Petrarca podario. Sintetizirao je iskustva srednjovj. lirike te ih filtrirao utječući se klas. idealima pročišćena stila, sklada i proporcije. Jednako je i na ideološkom i širem kult. planu nastojao pomiriti antičke i kršč. vrijednosti.

Premda je teško ustanoviti jedinstvenu kronologiju, jer je Petrarca stalno revidirao napisano, moguće je mladenačkim djelima pripisati veće oslanjanje na lat. modele, a potonjima djelomičan povratak srednjovjekovnim i kršč. vrijednostima, no pritom se napetost nikada ne razrješava u korist jednih ili drugih. Znakovito je u tom smislu lat. djelo *Moja tajna* (*Secretum meum*, 1342–43), ispovjedni imaginarni dijalog sa sv. Augustinom. Premda su mu model Augustinove *Ispovijesti*, Petrarca ne ispisiuje povijest obraćenja nego lik pojedinca kojega razdiru suprotstavljene težnje. Klasični modeli prevladavaju u zbirci biografskih portreta *O znamenitim muževima* (*De viris illustribus*, 1338–39), u lat. spjevu u heksametrima *Afrika* (*Africa*, 1338/39–42) o II. punskom ratu i Scipionu Afričkome Starijem, u zbirci anegdota o pov. ličnostima *Knjige o spomena vrijednim stvarima* (*Rerum memorandarum libri*, 1343–45). Iako su u lat. traktatima (*O samotnu životu* – *De vita solitaria*, 1346; *O pobožnoj dokolici* – *De otio religioso*, 1347; *O pomoćima u dobroj i u zloj sreći* – *De remediis utriusque fortunae*, 1354–60) modeli i primjeri djelomice antički, zaključci su u skladu s kršč. naukom. Petrarca je na latinskome napisao i 4 polemike, 12 ekloga *Pastirskoga spjeva* (*Bucolicum carmen*, 1346–48), molitve i ispovijedi u stihovima u *Pokajničkim psalmima* (*Psalmi poenitentiales*, 1347) te u heksametrima 66 *Pisama u stihu* (*Epistolae metricae*, 1331–61). Više od tisuću lat. pisama u prozi Petrarca je probrao, revidirao i podijelio na *Prijateljska* (*Familiarium rerum libri*), *Staračka* (*Seniles*) i *Nenaslovljena* (*Sine nomine*), a neuvrštena su pisma poznata kao *Različna* (*Variae*). Uz *Kanconijer* i neuvrštene pjesme ugl. dvojbene atribucije (*Rime disperse* ili *Rime extravaganti*), jedino tal. djelo još su *Trijumfi* (*Trionfi*, 1352), poema u šest dijelova u danteovskim tercinama, spjevana u tradiciji srednjovj. vizija i ant. alegorijskih pobjedničkih mimohoda. No u njezinu je univerzalističku srednjovj. koncepciju, o usponu ljudske duše od prolaznih ovozemaljskih strasti do vječnoga ispunjenja u Bogu, Petrarca uklopio svoju mitsku viziju Laure.

Na izmaku srednjeg vijeka, Petrarca je nastojao stvoriti sintezu srednjovj. tradicija i novih oživljavanja antike, kako knjiž. djelovanjem tako i svojim filološkim

istraživanjima (**potaknutima otkrićem Ciceronovih pisama T. P. Atiku**). U tom pokušaju pomirenja antike i kršćanstva Petrarca je samo djelomice nasljedovao iskustvo patristike i srednjovj. alegorijske elaboracije i manipulacije klas. baštinom, budući da je u ant. prethodnicima vidio više od puke pripreme ili instrumenta za dokazivanje kršć. istine. Suprotstavljanjem antičkih i srednjovj. kulturnih modela anticipirao je humanizam, čime u eur. književnosti zauzima povlašteno mjesto najznačajnijega prethumanista i najutjecajnijega, gotovo trajnoga pjesničkog uzora.

Napuštanje grada zbog kuge

Boccaccio, Giovanni, talijanski književnik (1313. - 1375.). Oko 1325. odlazi u Napulj izučiti bankarstvo u banci Bardijevih, koji održavaju financijske veze s anžujskim dvorom. Kako ga ta struka ne zanima, a ni kanonsko pravo koje studira 6 godina, potpuno se posvećuje književnosti. Od mladosti študira Dantea, a Petrarkino djelo upoznaje zahvaljujući eruditima na napuljskome dvoru. Doimajući se dvorski život u Napulju, stjecištu talijanske, francuske, arapske i bizantske

kulture. Ljubav prema Fiammetti (Mariji d' Aquino), nezakonitoj kćeri kralja Roberta Anžijskoga, nadahnjuje rana djela napuljskog razdoblja 1334–40: kratak spjev u tercinama u čast lijepim napuljskim ženama *Dijanin lov (Caccia di Diana, ? 1334)*, rane *Pjesme(Rime)*, roman *Filocolo (? 1336)*, prema legendi o ljubavi Florija i Biancifiore, te spjevove u oktavama *Filostrato (? 1338)*, s temom iz francuskoga *Romana o Troji*, i *Teseida (1339–40)*, koja se ugleda na Vergilijevu *Eneidu* i Stacijevu *Tebaidu*. Nakon stečaja banke Bardi, 1340. morao se vratiti u Firencu, gdje se suočava s obiteljskim teškoćama. Susreo se sa složenijom kulturom, otvorenom prema teološkim i moralnim problemima i sklonom alegorijskoj i realističnoj književnosti. U razdoblju od 1341. do 1346. piše djelo u prozi i tercinama *Komedija o firentinskim nimfama ili Ameto (Commedia delle ninfe fiorentine ili Ninfe d' Ameto)*, alegorijski spjev po uzoru na Petrarquine *Trijumfe, Ljubavna vizija...* 1349–51. nastaje remek-djelo *Decameron*, zbirka od 10 novela koje 10 dana pripovijedaju 7 fiktivnih pripovjedačica i 3 pripovjedača, što su se okupili u vili u Fiesolama kako bi izbjegli kugu 1348.

To jedinstveno remek-djelo svjetske književnosti dovršeno je pet godina kasnije. Djelo se sastoji od stotinu novela što ih je, prema okvirnoj fabuli u roku od deset dana ispriopovijedalo sedam žena i trojica mladića koji su iz okuženog grada pobjegli u raskošnu vilu na fiesolanskim brežuljcima. Oslobođene klasicističkog, moralizatorskog i zdravorazumskog balasta, te novele sačinjavaju cjelovitu kompoziciju od stotinu živih slika u kojima ne samo da je odražen život jednog doba, nego je izražen, u čitavoj svojoj punoći, i jedan individualan doživljaj smisla (i besmisla) ljudskog postojanja.

Djelo se sastoji od proemija, uvoda, stotine novela i deset balada, razdijeljenih po danima koje povezuje pripovjedni okvir, a temelji se na mješavini stilova, tvoreći dojmljivu fresku kasnosrednjovjekovnoga društva svih staleža i aspekata života, te se bavi temama slučaja i sreće, sretnih i nesretnih ljubavi, dovitljivošću pojedinaca, domišljatim odgovorima, šalama, podvalama i velikodušnim viteškim pothvatima. Osobitu pozornost Boccaccio pridaje prikazu likova snalažljivih, umnih i duhovitih građana, predstavnika društva u usponu. Od komičnih situacija, koje se često vezuju uz vedro poimanje putene ljubavi, Boccaccio prelazi na intenzivno dramatične pripovijesti o plemenitim vrlinama i idealima aristokratskog društva na zalasku. *Decameron* će Pietro Bembo kanonizirati kao uzor europskoj proznoj književnosti do XVII. st. God. 1350. Boccaccio je upoznao Petrarčku, koji ga je uveo u krug proučavatelja latinskih i grčkih klasika te s njime doživotno razmjenjivao knjige i pisma. Otada je Boccaccio pisao gotovo isključivo na latinskome, u eruditsko-didaktičnom duhu, djela poput alegorijskih ekloga *Bukolička pjesma (Bucolicum carmen)*, životopise *O znamenitim ženama (De claris mulieribus)*, povijesne anegdote *O zgodama uglednih ljudi (De casibus virorum illustrium)* te rasprave *O rodoslovlju poganskih bogova (De genealogiis deorum gentilium)* i *O planinama, šumama, izvorima, jezerima, rijekama, barama ili močvarama i o imenima mora (De montibus, silvis, fontibus, lacubus, fluminibus, stagnis seu paludibus et de nominibus maris)*, popisujući toponime što se pojavljuju u klasičnim djelima. Između 1350. i 1367. obavljao za

Firencu visoke poslaničke dužnosti u Rimu, Avignonu i Napulju; 1362. povukao se u obiteljsku kuću u Certaldu. Od 1360., kada doživljava vjersku krizu, Boccacciova je kuća okupljalište učenjaka koji Europom pronose vijesti o književnim otkrićima antike (Varon, Marcijal, Tacit, Apulej) te promiču studij grčkoga, a taj je jezik 1360–62. Boccaccio među prvima naučio od prevoditelja Homera. Rano humanističko usmjerenje obilježava sva zrela djela, koja je dotjerivao do smrti. Pučkomu se jeziku vraća satikom *Korbač* (*Corbaccio*, oko 1366) i prvom sustavnom Alighierijevom biografijom *Raspravica u pohvalu Danteu* (*Trattatello in laude di Dante*, 1351–73). Na poziv firentinske općine, Boccaccio je javno čitao i komentirao prvih 17 pjevanja *Božanstvene komedije* te sastavio spis *Tumačenje Komedije* (*Esposizioni della Commedia*, 1373–74). Posljednje godine života posvetio je studiju u osami doma u Certaldu. Suvremenici su ga smatrali posljednjim velikim umom XIV. st., a svojim je djelom nepovratno utjecao na razvoj europske proze.